

Zeytinli Barajı Sorunu Nasıl Ele Alınabilir?

Prof.Dr.Uçkun GERAY*

Edremit Körfezinde Durum

Herşeyden önce, Orman Mühendisleri Odası'nın düzenlemiş olduğu I. Kazdağları Sempozyumundan bu yana, yani 19 Ağustos 2006'ya uzanan süreç içerisinde, Edremit Körfezi yerleşim sorununun ürkütücü boyutlara vardığını belirtmek gerekir. Daha önce zeytinliklerin bulunduğu ve kıyı şeridinde kurulmuş bulunan villakentlerin bu kez Kazdağları'nın eteklerinden yamaçlarına tırmandığı gözlemlenmiştir. Üstelik bu yerleşimlerin çevre ile uyumsuz ve tatil yapmaya elverişsiz bir yapıya sahip olduğu da söylenebilir. 2000 yılından önce de bir başka ölçekte ve bir başka biçimde zeytinlikler hızla kesiliyor, daraltılıyor, bir üretim ve çevresel değer kaybı yaşanıyor, bunların yerine konutlar inşa ediliyordu. Ama durum bu kez çok daha endişe vericidir ve geçen beş yılda Edremit Körfezi Belediyeler Birliği (EKBB) çare geliştirebilmiş değildir.

Yerleşimler dışında, bir başka kalıplaşmış hedef ise turizmi geliştirmek olmaktadır. Her belde, ilçe ve il turizmi diline dolanmış ve aşırı ölçülerde bu sektöre bel bağlamış durumdadır. EKBB'yi oluşturan onbir belediye başkanı aynı hedefin peşinde koşmaktadır. Bu hedefe ancak yeni yerleşimler, yeni tesisler ve yeni insan yoğunlukları ile ulaşılabileceği de açıktır. Dolayısıyla ruhsat verilecek, inşaat izinleri verilecek ve kullanma suyu temin edilecek demektir. Yerleşim ve turizm büyütülmek isteniyorsa baraj yapımı da zorunlu hale gelecektir. Eğer baraj yapılmıyorsa, bu kez yeraltı suları çekilecek ve tuzlanmalar başlayacak demektir. 2. konutlar, turizm, yeraltı suları, baraj talebi, imar planlarının, bir sistem oluşturduğu görülüyor. Sistemi daha büyük ölçekte tanımlamak da gerekebilecektir. Buna göre baraj yapımı sorunu, barajın inşatından, su iletim hatlarından, barajın yüksekliğinden... farklı bir sorundur. EKBB alanları bir bölge olarak ele alınırsa, baraj inşaatı yalnızca bir işlemsel veyahut teknik planlama anlamını taşımaktadır, yani bir stratejik karar değildir.

Turizm aşırılığımıza geri dönersek, bu sektörde fazla ısrarcı olmadan, nüfus yığılmalarına, gürültüye, kirlenmeye, su kıtlığına, çevre değerlerinin ve görsel değerlerin elden çıkmasına, yerel kültürün tahribine, yeraltı sularının tuzlanmasına... meydan vermeyen bir yolu ve bir hızı tercih etmek gerekir. EKBB, belki şimdiye kadar yapamadığını bu içerikte gerçekleştirmek zorundadır, yani bir stratejiye sahip olmalıdır.

Diğer yandan turizmin iktisadi dalgalanmalardan çok etkilenen bir sektör olduğu, teknoloji uyaran bir sektör olmadığı, gerçek bir üretim ve zenginleşme alanı olmadığı da dikkate alınarak, büyüme ve gelişmenin üst düzeyde seyrettiği bir dönemin koşullarını, başka deyişle A senaryosunu değil, daha düşük bir senaryoyu, B senaryosunu temel almak gerekmektedir. Turizmin aşırı gelişmesi ve insan yığılmaları, Antalya ve Bodrum'un elden çıkan toplumsal ve çevresel koşulları örneklerini ve 2006'daki ekonomik krizin yarattığı talep daralmasını akla getirmelidir.

Bu konuda bir Fransız dergisindeki anket sonuçları öğretici olmalıdır. Ankette "Kentinizi hangi özelliklerinden ötürü seviyorsunuz" sorusunun cevap şıklarından ikisi çok daha yoğun olarak seçilmiştir. Bu şıklar "Hızlı büyümediği için" ve "Tarihsel izlere sahip olduğu için" şeklinde özetlenebilir. Bu ve benzeri analizleri yapan bir EKBB, baraj gerekmede midir, gerekiyorsa hangi amaçla, hangi kapasitede tesis edilmelidir... vb. sorularını daha rahatça cevaplandırabilir.

Mühendis ve Geniş Görüşlülük

Bu aşamadan sonra ve olumlu baraj kararı verildiği durumda deprensellik, sızdırmazlık, inşaat tekniği, rezerv hacmi, barajın yüksekliği... gibi salt teknik konulara sıra gelmektedir. Başka deyişle, barajın bölge, ülke ve hatta yerküre bağlamındaki önemi kavranmalıdır. Bir “yabancı” bilim adamının dediği gibi , teknisyen, büyük ölçekteki önemi ve yeri hariç, yaptığı işe ilişkin tekniği iyi bilen bir bireydir. Ne var ki, mühendisin bu niteliği uzun zamandır eleştirilmektedir. Birçok ülkede, mühendisi bu dar çerçeveden kurtarmak amacıyla ona felsefe, ekonomi, sosyoloji... dersleri okutulmaktadır.

Doğrudur, su zengini olan bir ülke değiliz. Ancak zenginliğimizi arttırabilecek bir topografyaya sahibiz. Başka deyişle havzalardaki su üretimini arttırabilir, depolayabilir, iletebiliriz. Büyük yükselti farklılıkları, havza sayısı ve havzalardaki ekosistemler su üretim potansiyelimizi desteklemektedir. Su üretim potansiyelinin asıl kaynağı ise yukarı havzalar ve bunların içerdiği orman ekosistemleri ve meralardır. Başka deyişle, suyu asıl üreten ekosistemler orman ekosistemleri ve mera ekosistemleridir. Suyu kullananlar ve kullanırken kirletenler ise, tarım, sanayi ve yerleşimlerdir. Bu gerçeklerin baraj havzalarının incelenmesiyle kolayca saptanabilmesi mümkündür. Havzalardaki orman ve mera ekosistemleri daha çok, daha düzenli, daha nitelikli su üretimi için yönlendirilebilir. Bu açıdan ülke doğası bir imkan vermektedir. Yukarı havzaları su üretim işlevine dönük olarak yönetmek, su üretimine dönük yönetilecek havza sayısını arttırmak ve suyu yapay tesislerle depolamak ayrı bir bakış açısı ve politika anlamını taşımaktadır.

Baraj sorunu aslında daha da büyük ölçekte düşünülmesi gereken bir sorundur. Küreselleşme rüzgarları bu konuyu da çok yakından ilgilendirmektedir. Bu çerçevede, ülkemizdeki barajların pazar için su yahut elektrik enerjisi üreten birimler olarak kabul edilmesi suretiyle şirketleştirilmesi, hisse senetlerinin satılması veya şirketin özelleştirilmesi konuşulmaktadır. Bu programın hayata geçmesinin, barajların yerli ve yabancı yatırımcıların sahipliğine geçmesi sonucunu doğuracağı, özellikle yabancı yatırımcıların bu yolda, dünya bağlamındaki deneyim ve finans güçleri nedeniyle avantajlı olacakları kolayca tahmin edilebilir. Ama bir başka husus da öngörülebilmektedir. Baraj havzasının yani suyu üreten orman ve mera ekosistemlerinin yönetimi de özel kişilerin, yerli ve yabancı holdinglerin eline geçebilecektir. Zira su depolayıp satan, elektrik enerjisini pazara akıtan dolayısıyla suyun miktarına, rejimine ve kalitesine bağlı olarak kâr elde edebilen bir firmanın havzanın yönetimini talep etmesi ve bu konuda haklı çıkması beklenmelidir. O nedenle hükümetin 2003 yılındaki Anayasa değişikliği talebine yakından bakılmalıdır. “Devlet ormanlarının devlet tarafından yönetilmesi ve işletilmesi” ilkesi, bu değişiklikte “Devlet ormanları devlet tarafından yönetilir, işletilir ve işletirilir” ilkesine çevrilmek istenmiştir. Bu, ormanların, havzalardaki orman ekosistemlerinin özel firmalar tarafından yönetilmesinin ve işletilmesinin önündeki Anayasal engelin aşılması anlamına gelmektedir. Gerçi hükümet bu teşebbüsünü sürdürmemiş ve Anayasa değiştirememiştir. Ancak olası yürüyüş kesinlikle bu yönde olacaktır. Buradan üretilecek temel sorular şunlar olmalıdır: Acaba hangi uluslararası şirketler barajları ve havzalarını sahipleneceklerdir? Bunların ortakları hangi devletin vatandaşlarıdır? Bu sahiplenmenin ekonomik ve siyasi sonuçları ne şekilde karşımıza çıkacaktır?

Şu halde baraj sorunu salt mühendislik sorunu olmaktan uzaktır. Barajın olası yerine ilişkin jeolojik yapı ile havzaların sahiplenilmesi arasındaki ilişkiyi kurabilme becerisi gerektiren bir sorundur. Başka deyişle, sorun, tuf ile ve kireç taşıyla suyun ticarileştirilmesi arasındaki ilişkiyi aydınlatılabilme becerisini gerektirmektedir.

Faydalananlar ve Özveri İstenenler

Olası Zeytinli Barajı ile Mehmetalan Köyü'nden 66 hanenin 1800 dönüm zeytin alanının su altında kalacağı, bu kayıplara Ortaoba Köyü'nün tarlalarının da katılması gerektiği, bunun gelir ve iş kaybı demek olduğu, ayrıca turizm potansiyeli kaybının yaşanacağı ifade edilmektedir.

Görüldüğü gibi Zeytinli Barajının zarar vereceği kesimler vardır. Genelde de bu böyledir ve baraj yapımı, milli park ilanı, yukarı havzaların yönetimi, ağaçlandırma... vb. kararlarında belli bir insan kesimi çıkar sağlarken, diğer kesimden fedakarlık istenmektedir. Bir milli parkın uzun dönemli planında da, zarar görebilecek insanlara ilişkin önlemler hariç teknik ve ekolojik bazı parametreler dikkate alınmaktadır. Oysa bir milli parkın tefriki, tescili, planlaması ve yönetimi kısaca belirtirsek, mutlaka kırsal kalkınma boyutu içermelidir. Üstelik kırsal kalkınma öncelik almalıdır ve eğer bu çerçevede harcanacak kaynak bulunamıyorsa milli parkın ilanı ertelenmelidir. Zeytinli Barajının yapımı da kırsal kalkınma boyutunu içermelidir. Oysa DSİ'nin hemen hiçbir yatırımında bu yaklaşım yer almamaktadır. Zeytinli Barajı raporlarında da bu boyut yoktur. Ancak "kullanıcı memnuniyeti" terimi devrededir ve kullanıcı olarak belli ve kısıtlı bir kesim dikkate alınmakta ve ona bakılmaktadır. Başka bir ifadeyle, kullanıcılar kimlerdir sorusu doğru cevaplandırılmamıştır.

Baraj yapımında bir başka plan, bir başka boyut da gündemde bulunmak zorundadır. O da ekolojik planlamadır. Ancak bu plan alışlagelen anlamıyla değil, havzadaki su üretiminin ve hidroloji koşullarının korunmasına ve geliştirilmesine dönük bir plan olarak algılanmalıdır. Bu planın önemli bir unsuru "bitkilendirme" şeklinde ortaya çıkmaktadır. Diğer unsur ise kirlenme karşıtı önlemler olmak zorundadır.

Öteki Kısıtlar

Arkadaşlarımız söz edeceklerdir, Zeytinli Barajı havzasında kısıt teşkil edebilecek çok önemli konular, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu ve orman kaynakları içerikli uluslar arası ve taraf olduğumuz sözleşmeler olabilecektir.

Esasen tüm değinilen hususların değerlendirildiği belge, çevresel etki değerlendirmesi çözümlenmesi olmak zorundadır. Bu çözümlenmede "çevre" terimi bütün genişliği ile, örneğin kültürel etkileşimler de katılarak ele alınmak zorundadır. Yani genelde uygulanan haliyle, önce yapım kararı verilip, daha sonra bu etkilerin "yorumlanması" şeklinde bir çözümlenme yapılmamalıdır. Bu sırada odak noktasını oluşturacak olan terim, "kamu yararı"nın varlığı değil, "üstün kamu yararı" dır ve bunun hangi seçenek için gerçekleştiği incelenmek ve ispatlanmak zorundadır. (18/8/2006)